

Άρχιμ. ΝΙΚΟΛΑΟΥ Χ. ΙΩΑΝΝΙΔΗ, Δρ. Θ.
Καθηγητοῦ τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν

ΜΕΤΑΝΟΙΑ ΚΑΙ ΣΩΤΗΡΙΑ ΚΑΤΑ ΤΟΝ ΜΕΓΑΛΟ ΚΑΝΟΝΑ ΤΟΥ ΑΝΔΡΕΑ ΚΡΗΤΗΣ

Α'

α) Ὁ συγγραφέας τοῦ Μεγάλου Κανόνα Ἀνδρέας, ἀρχιεπίσκοπος Κρήτης, γεννήθηκε στή Δαμασκό γύρω στό 660 μ.Χ.¹ ἀπό εὐσεβεῖς γονεῖς, πού τόν ἀνέθρεψαν μέ τά νόματα τῆς χριστιανικῆς πίστεως καί τόν ὀδήγησαν οἱ ἴδιοι, σέ ἡλικία δεκαπέντε περίπου ἐτῶν στό Ἱεροσόλυμα, ὅπου καί τόν ἀφιέρωσαν στό ναό τῆς Ἀναστάσεως². Στά Ἱεροσόλυμα καί κυρίως στήν ἐκεῖ μονή τοῦ Ἁγίου Σάββα μορφώθηκε, ἐμβαθύνοντας τόσο στή θύραθεν ὅσο καί στή θεολογική παιδεία, καί ἀσφαλῶς ἐπιδόθηκε καί στή μελέτη τῆς ὑμνογραφίας, πού μέ τόση ἐπιτυχία καλλιέργησε ἀργότερα³. Ἐκεῖ ἔλαβε τό μοναχικό σχῆμα καί ἀνέλαβε καί καθήκοντα νοταρίου, δηλαδή πατριαρχικοῦ γραμματέα.

Ὅταν τό 685 ἡ Ἐκκλησία τῶν Ἱεροσολύμων χρειάσθηκε νά ἀποστείλει ὁμολογία πίστεως σέ τοπική σύνοδο πού συνεκλήθη στήν Κωνσταντινούπολη, προκειμένου νά ἐπικυρώσει τίς ἀποφάσεις τῆς ΣΤ' Οἰκουμενικῆς Συνόδου, ἐπιλέχθηκε ὁ «πάντ' ἄριστος» μοναχός Ἀνδρέας, μαζί μέ δύο ἀκόμη λόγιους

¹ ΝΙΚΗΤΑ ΠΑΤΡΙΚΙΟΥ, *Βίος τοῦ ἐν ἁγίοις Πατρός ἡμῶν Ἀνδρέου τοῦ Ἱεροσολυμίτου ἀρχιεπισκόπου γενομένου ῥήτης*, ἔκδ. Π. Ἰ. Σκαλτσῆ, Ἅγιος Ἀνδρέας, σ. 381. ΜΑΚΑΡΙΟΥ ΜΑΚΡΗ, *Βίος καί πολιτεία τοῦ ἐν ἁγίοις Πατρός ἡμῶν Ἀνδρέου Ἀρχιεπισκόπου ῥήτης τοῦ Ἱεροσολυμίτου*, ἔκδ. Α. Ἀργυρίου, Ἅγιος Ἀνδρέας, σ. 445. Πρβλ. Ε. Κ. ΠΡΙΓΚΙΠΑΚΗ, *Ἡ Θεοτόκος καί τό Μυστήριον τῆς Θείας Οἰκονομίας κατὰ τόν Ἅγιον Ἀνδρέαν ῥήτην*, ἔκδ. Ἰ. Μονῆς Τιμίου Προδρόμου Ἀτάλης Μπαλῆ, Ρέθυμνο 2011, σ. 38.

² ΝΙΚΗΤΑ ΠΑΤΡΙΚΙΟΥ, *Βίος*, σ. 383. ΜΑΚΑΡΙΟΥ ΜΑΚΡΗ, *Βίος*, σ. 447. Πρβλ. Ε. Κ. ΠΡΙΓΚΙΠΑΚΗ, *Ἡ Θεοτόκος*, σ. 39.

³ ΝΙΚΗΤΑ ΠΑΤΡΙΚΙΟΥ, *Βίος*, σ. 384. Πρβλ. Ε. Κ. ΠΡΙΓΚΙΠΑΚΗ, *Ἡ Θεοτόκος*, σ. 40.

κληρικούς, νά μεταφέρει στήν Κωνσταντινούπολη τήν ὀρθή ὁμολογία πίστεως τῆς Ἱεροσολυμιτικῆς Ἐκκλησίας⁴.

Στήν Κωνσταντινούπολη συνδέθηκε μέ τήν αὐτοκρατορική αὐλή καί παρέμεινε ἐκεῖ μονάζων «ἐν κελλίῳ», ὅπως ἀναφέρει ὁ βιογράφος του -ἴσως πρόκειται γιά τή μονή Βλαχερνῶν-, χειροτονήθηκε διάκονος⁵ μέ αὐτοκρατορική διαταγή καί ὑπηρέτησε στό ναό τῆς Ἁγίας Σοφίας, ὅπου διέπρεψε «ὡς ἀστήρ παμφαέστατος... φωτίζων ταῖς καθ' ἐκάστην αὐτοῦ εἰσηγήσεσι καί ὁμιλίαις καί ταῖς ζητημάτων ἐπιλύσεσιν»⁶. Φαίνεται ὅτι καρπό τοῦ κηρυκτικοῦ αὐτοῦ ἔργου του ἀποτελοῦν πολλές ἀπό τίς ὁμιλίες του πού ἔχουν διασωθεῖ. Παράλληλα, ἐπιδόθηκε μέ μεγάλη ἐπιτυχία στό φιλανθρωπικό ἔργο τῆς Ἐκκλησίας, καί διά τοῦτο ὀνομάσθηκε «πατήρ καί τροφεύς ὀρφανῶν καί πτωχῶν»⁷.

Ἡ πολυτάλαντη προσωπικότητά του καί τό καρποφόρο ἔργο του ἐκτιμήθηκε δεόντως, μέ ἀποτέλεσμα νά ἐπιλεγεῖ (710-ἀρχές 711) ὡς ἀρχιεπίσκοπος Γορτύνης τῆς «φιλοχρίστου νήσου» Κρήτης⁸.

Τά ἔτη τῆς ἀρχιεπισκοπίας του δέν ὑπῆρξαν ἀνώδυνα καί χωρίς δυσκολίες. Ἦδη στήν ἀρχή τῆς ἀρχιερατείας του ἔζησε τόν πρῶτο πειρασμό, ὅταν (τό 712), ἀπειλούμενος ἀπό τόν μονοθελήτη αὐτοκράτορα Βαρδάνη Φιλιππικό, ἔξαναγκάζεται νά συμμετάσχει σέ ἐνδημοῦσα σύνοδο στήν Κωνσταντινούπολη, ἡ ὁποία κατεδίκασε τίς ἀποφάσεις τῆς ΣΤ' Οἰκουμενικῆς Συνόδου. Ὅμως, ἀμέσως μετά τήν πτώση τοῦ Βαρδάνη Φιλιπ-

⁴ «Συνελθόντων δέ πάντων καί κοινῆ συνδιασκεψαμένων, ἐφ' ᾧ πρός τόν βασιλέα διαπρεσβεύσασθαι καί σύμφρονας σφᾶς αὐτούς δεῖξαι τοῖς δεδομένοις τῇ Θεῖα Συνόδῳ, κοινῆ ψήφος ἐξηνέχθη παρά πάσης τῆς Ἐκκλησίας τόν πάντ' ἄριστον Ἀνδρέαν, δύο συμπαραλαβόντα τῶν τοῦ κλήρου λογάδων, διακονήσασθαι τῇ πρεσβείᾳ, ὡς ἂν σύμπνουν ὄντα καί ὁμόφρονα τῇ ἀγία Συνόδῳ...» (ΜΑΚΑΡΙΟΥ ΜΑΚΡΗ, *Βίος*, σ. 448). Πρβλ. Ε. Κ. ΠΡΙΓΚΙΠΑΚΗ, *Ἡ Θεοτόκος*, σ. 41.

⁵ ΝΙΚΗΤΑ ΠΑΤΡΙΚΙΟΥ, *Βίος*, σ. 387. Ὁ βιογράφος του Μακάριος Μακρῆς ἀναφέρει ὅτι χειροτονήθηκε διάκονος στήν Κωνσταντινούπολη: «ἀποκείρει τε κατά μοναχούς καί τῷ πρῶτῳ τῆς ἱερωσύνης ἐγκαταλέγει βαθμῶ», σ. 68.

⁶ ΑΝΩΝΥΜΟΥ, *Ἐγκώμιον εἰς τόν Ὅσιον Πατέρα ἡμῶν Ἀνδρέαν Ἀρχιεπίσκοπον τῆς ρητῶν νήσου*, ἔκδ. Θ. Ε. ΔΕΤΟΡΑΚΗ, *Ἀνέκδοτον ἐγκώμιον εἰς Ἀνδρέαν Κρήτης* (Ἀνατύπωσις ἐκ τοῦ ΛΖ' τόμου (1969-1970), ἐν Ἀθήναις 1970, σ. 111-114.

⁷ ΝΙΚΗΤΑ ΠΑΤΡΙΚΙΟΥ, *Βίος*, 5, σ. 387-388.

⁸ ΝΙΚΗΤΑ ΠΑΤΡΙΚΙΟΥ, *Βίος*, 5, σ. 388.

πικοῡ ἀποκηρύσσει τόν μονοθελητισμό καί ἀποκαθιστᾶ γραπτῶς τήν πίστη του στίς ἀποφάσεις τῆς ΣΤ' Οἰκουμενικῆς Συνόδου⁹, πράγμα τό ὁποῖο ἐπιβεβαιώνει τό γεγονός ὅτι ἐκβιασθηκε.

Μετά τό πειρασμικό αὐτό γεγονός μεταβαίνει στήν Κρήτη, ὅπου ἐργάζεται φιλοθέως καί φιλανθρωπῶς ὑπέρ τοῦ ποιμνίου του· ἀφοσιώνεται μέ ἰδιαίτερο ζῆλο στό «καθ' ἐκάστην ἡμέραν»¹⁰ κηρυκτικό ἔργο, τό ὁποῖο συμπληρώνει τήν ἀντίστοιχη δραστηριότητά του στήν Κωνσταντινούπολη. Καταγράφει τίς ὁμιλίες του πρός ὄφελος τοῦ ποιμνίου του. Ὁ βιογράφος του ἀναφέρει σχετικά, ὅτι «μετά σοφίας τε καί συνέσεως καί θειοτέρας ἐμπνεύσεως λογογραφεῖ, καί βιβλία συντίθησιν... καί ῥήτωρ ἀγαθός καί ἱεροφάντης θεόληπτος ἀναδεικνυται»¹¹. Ασχολεῖται ἐπίσης μέ κάθε ομάδα πιστῶν «ἀφ' ἐστίας ἀρξάμενος», ὅπως σημειώνει ὁ βιογράφος φροντίζει γιά τούς ἱερεῖς καί τή λειτουργική ζωή, «τάττει λίαν σεμνῶς καί πανσόφως τήν ἱεράν τάξιν τοῦ βήματος, λόγον ἐκφωνήσας περί λειτουργικῆς τάξεως... ἔπειτα τούς παρθενῶνας καί τά σεμνεῖα (μονές) ρυθμίζει, καί περί βίου νομοθετεῖ τῶν μοναχῶν, παιδαγωγεῖ τήν νεότητα... συνετίζει τήν πολιάν, [καί] τῶν ἐν γάμῳ ἐπιμελεῖται»¹².

Ἡ στήριξη τοῦ ποιμνίου του στήν ὀρθοδοξία καί ἡ ὑπεράσπισή του ἔναντι τῶν αἰρέσεων, ὅπως τῆς εἰκονομαχίας, ἀπαιτοῦσε ἰδιαίτερη μέριμνα, τήν ὁποία ὁ ἀρχιεπίσκοπος Ἀνδρέας ἐπέδειξε μέ πίστη ἀκλόνητη στήν ὀρθόδοξη διδασκαλία. Καί ὅλα αὐτά χωρίς, βέβαια, νά παραλείπει τή φροντίδα γιά τούς ἐνδεεῖς καί νοσοῦντες, τούς πληγέντες ἀπό «λοιμούς καί καταποντισμούς», καί νά συντρέχει τόν «ὑπ' αὐτοῦ ποιμαινόμενον

⁹ Τήν πίστη του στίς ἀποφάσεις τῆς ΣΤ' Οἰκουμενικῆς Συνόδου κατέγραψε στούς παρακάτω ἱαμβικούς στίχους: «Συμφύρσεως γάρ, οὐχ ἐνώσεως τρόπος // ἡ σύνθεσις πέφυκεν ἢ κατ' οὐσίαν... // Ἐντεῦθεν ὡσπερ ἐνθέῳ παρρησία // Χριστοῦ νοεῖσθαι τάς ἐνεργείας δύο // καί τήν ἐν αὐτῷ προσφυῶς νοουμένην // διπλῆν θέλησιν δογματίζεις συνδέων // ἀλλ' οὐ διιστῶν ἢ μερίζων ἰδίως // τούτων ἐκάστην πλήν θεωρία μόνη» (*Ἰαμβοί*, PG97, 437-1444).

¹⁰ ΑΝΩΝΥΜΟΥ, *Ἐγκώμιον*, σ. 94.

¹¹ ΜΑΚΑΡΙΟΥ ΜΑΚΡΗ, *Βίος*, 10, σ. 450.

¹² ΜΑΚΑΡΙΟΥ ΜΑΚΡΗ, *Βίος*, 9, σ. 450.

χριστιανικώτατον λαόν διά τὰς ἐχθρικός ἐπιβάσεις»¹³ τῶν Ἀράβων.

Στό τέλος τῆς ζωῆς του (738 ἢ 739) μεταβαίνει πάλι στήν Κωνσταντινούπολη, πιθανῶς γιά νά συμβάλει στόν ὑπέρ τῶν ἱερῶν εἰκόνων ἀγῶνα τῆς Ἐκκλησίας¹⁴. Κατά τήν ἐπιστροφή του στήν Κρήτη ἀσθένησε καί ἀπέθανε στήν Ἐρεσσό τῆς Λέσβου, ὅπου καί ἐνταφιάστηκε, στίς 4 Ἰουλίου τοῦ 740¹⁵.

Λαμβάνοντας ὑπόψη ὅτι τόν Κανόνα τῆς Ἀκολουθίας του συνέταξε ὁ Θεοφάνης ὁ Γραπτός, ὁ ὁποῖος ἀπέθανε τό 845, ἡ κατάταξή του στό ἀγιολόγιο τῆς Ἐκκλησίας δέν ἄρχισε νά πραγματοποιηθεῖ.

β) Τό συγγραφικό ἔργο τοῦ ἁγίου Ἀνδρέα διακρίνεται σέ πεζό καί ποιητικό. Τό πεζό ἔργο του ἀποτελεῖται ἀπό Ὁμιλίες, καί τό ποιητικό ἀπό Κανόνες κυρίως ἐγκωμιαστικοῦ χαρακτήρα.

Οἱ ἐγκωμιαστικές ὁμιλίες του ἀναφέρονται στήν «Ὑπεραγία Δέσποινα ἡμῶν Θεοτόκο» (Γενέθλιο, Εὐαγγελισμό καί Κοίμηση), στίς Δεσποτικές ἐορτές (Γέννηση, Περιτομή καί Μεταμόρφωση), στά συγγενικά πρόσωπα τοῦ Κυρίου (Ἰωακείμ καί Ἄννα καί Ἰωάννη Πρόδρομο), στούς ἁγίους Ἀποστόλους (Ἰωάννη, Λουκά, Ἰάκωβο Ἀδελφόθεο καί Τίτο), στούς μάρτυρες (Γεώργιο, Ἀναργύρους Κοσμά καί Δαμιανό καί Δέκα ἐν Κρήτη), σέ διαφόρους ἁγίους (Λάζαρο, Μ. Ἀθανάσιο, Νικόλαο καί Πατάπιο), στόν Τίμιο Σταυρό τοῦ Κυρίου, καί σέ κάποιες εὐαγγελικές περικοπές.

Οἱ ἀσματικοί Κανόνες τοῦ ἁγίου Ἀνδρέα, πλήρεις θεολογικοῦ περιεχομένου, ἀναφέρονται στόν «Κύριο ἡμῶν Ἰησοῦν

¹³ ΝΙΚΗΤΑ ΠΑΤΡΙΚΙΟΥ, *Βίος*, 8, σ. 391.

¹⁴ Βλ. ΑΝΩΝΥΜΟΥ, *Ἐγκώμιον*, σ. 94: «καιροῦ καλοῦντος, τῆς αναφυσίσης αἰρέσεως τῶν εἰκονομάχων παρρησίας ἐκ δυσσεβοῦς βασιλέως κακῶς ἐπιλαβομένης, ὁ σοφός οὗτος τήν Κωνσταντίνου καταλαβῶν σπηλιτεύει ταύτην μάλα τρανώς καί νικᾷ τούς ἀνταγωνιστάς... καί μάταιον αὐτῶν ἀπελέγχει τό δόγμα καί στεφανίτης ἐπάνεισι νικηφόρος». Πρβλ. Ε. Κ. ΠΡΙΓΚΙΠΑΚΗ, *Ἡ Θεοτόκος*, σ. 45.

¹⁵ ΝΙΚΗΤΑ ΠΑΤΡΙΚΙΟΥ, *Βίος*, 10, σ. 393. Βλ. ΝΙΚΗΦΟΡΟΥ ΚΑΛΛΙΣΤΟΥ ΕΑΝΘΟΠΟΥΛΟΥ, ΑΘΑΝΑΣΙΟΥ ΤΟΥ ΠΑΡΙΟΥ, *Συναξάρια ὄλων τῶν υριακῶν καί τῶν ἐπισήμων ἡμερῶν τοῦ Τριωδίου καί Πεντηκοσταρίου*, ἔκδ. Ἰ. Μητροπόλεως Καισαριανῆς, Βύρωνος καί Ὑμηττοῦ, Καισαριανή 2019, σ. 146.

Χριστόν», στήν Ὑπεραγία Θεοτόκο, σέ Ἁγίους καί μάρτυρες, στούς ἑπτά Μακκαβαίους παῖδας, σέ ἑορτές τοῦ Τριωδίου, τοῦ Πεντηκοσταρίου κ. ἄ¹⁶.

γ) Ὁ ἅγιος Ἀνδρέας, ἐκτός τοῦ ἄλλου πλούσιου ποιητικοῦ ἔργου του, συνέταξε πλῆθος Κανόνων καί συνέβαλε τά μέγιστα ὥστε νά καθιερωθοῦν ὡς οἱ κυριώτεροι ὕμνοι στή λατρεία τῆς Ἐκκλησίας. Κανόνες ὀνομάζονται συστήματα τροπαρίων διαιρημένα σέ ἑννέα ὡς ἐπί τό πλεῖστον ἐνόητες, οἱ ὁποῖες ὀνομάζονται ὠδές, καί ἔχουν συναφή θεματολογία καί μουσικό ρυθμό. Ἡ ὀνομασία ὠδή προέρχεται ἀσφαλῶς ἀπό τίς Βιβλικές ὠδές, οἱ ὁποῖες κατά τή λατρεία τῆς ἀρχαίας Ἐκκλησίας ἀποτελοῦσαν τοῦς κυριότερους ὕμνους της, ὅπως διαπιστώνουμε ἀπό τήν κυρίαρχη θέση τους στήν ἀκολουθία τοῦ ὄρθρου. Τό πρῶτο τροπάριο κάθε ὠδῆς ὀνομάζεται εἰρμός, τό ὁποῖο καθορίζει τό μέτρο καί τή μουσική τῶν λοιπῶν τροπαρίων τῆς ὠδῆς. Κάθε ὠδή συνήθως ἔχει τέσσερα ἢ πέντε τροπάρια, ἀπό τά ὁποῖα τό προτελευταῖο εἶναι δοξαστικό καί ἀναφέρεται στήν ἁγία Τριάδα καί τό τελευταῖο εἶναι θεοτοκίο, τοῦ ὁποῖου προηγεῖται τό *αἰ νῦν*.

Μεταξύ τῶν πολλῶν ἔργων τοῦ Ἀνδρέα Κρήτης, τό πιό γνωστό καί δημοφιλές εἶναι ὁ Μέγας Κανών, ὁ ὁποῖος ξεχωρίζει ἀπό τά ἄλλα ποιητικά ἔργα του ὡς πρός τήν ἔκταση, καί προφανῶς γι' αὐτό ὀνομάσθηκε Μέγας¹⁷.

Στό Μεγάλο Κανόνα τοῦ ἁγίου Ἀνδρέα οἱ ὠδές ἔχουν περισσότερα τροπάρια, ὁ ἀριθμός τῶν ὁποίων εἶναι διαφορετικός σέ κάθε ὠδή. Οἱ ὠδές εἶναι ἑννέα, ἀλλά οἱ εἰρμοί εἶναι ἑνδεκά, ἐπειδή οἱ β' καί γ' ὠδές ἔχουν διπλούς εἰρμούς. Ἡ στ' ὠδή διαιρεῖται σέ δύο τμήματα, ἀπό τά ὁποῖα τό δεύτερο δέν

¹⁶ Γιά τά ἔργα τοῦ Ἀνδρέα Κρήτης καί τίς ἐκδόσεις τους βλ. Ε. Κ. ΠΡΙΓΚΙΠΑΚΗ, *Ἡ Θεοτόκος*, σ. 23-29.

¹⁷ «Λέγεται δέ Μέγας Κανών ἴσως καί διά τά νοήματα πολλά τε ὄντα καί ὑψηλά· ὅμως τό ἀληθέστερον εἶναι, διότι ὁ ἀριθμός τῶν τροπαρίων του, ἀναβαίνει εἰς διακόσια καί πενήκοντα, ἀπό τά ὁποῖα καθ' ἕν ἡδονήν ἀποστάζει ἄρρητον» (ΝΙΚΗΦΟΡΟΥ ΚΑΛΛΙΣΤΟΥ ΞΑΝΘΟΠΟΥΛΟΥ, ΑΘΑΝΑΣΙΟΥ ΤΟΥ ΠΑΡΙΟΥ, *Συναξάρια*, σ. 146.

διαθέτει δικό του είρμό. Ένδεικτικό για τόν Μεγάλο Κανόνα, αλλά και γενικά για τούς Κανόνες του ἁγίου Ἀνδρέα, εἶναι ἡ ἀπουσία ἀκροστιχίδας, σέ ἀντίθεση μέ τούς κανόνες ἄλλων ποιητῶν πού χρησιμοποιοῦσαν ἀκροστιχίδες, γιά νά ἀναφέρουν τό θέμα πού ἐξυμνοῦν ἢ τό ὄνομα τοῦ ποιητῆ τοῦ κανόνα.

Τό σύνολο τῶν τροπαρίων τοῦ Μεγάλου Κανόνα, κατά τό ἐν χρήσει Τριώδιον¹⁸ καί τήν πατρολογία τοῦ Migne¹⁹, ἀνέρχεται σέ 250 καί μαζί με τούς είρμούς σέ 261. Βεβαίως, ὅπως ἔχει παρατηρηθεῖ²⁰, ἔχουν γίνει προσθαφαιρέσεις, εἴτε κατά τήν ἀντιγραφή τῶν χειρογράφων κωδίκων εἴτε στίς ἀναθεωρήσεις τῶν ἐκδόσεων, ἐνῶ καί ἡ χειρόγραφη παράδοση παρουσιάζει κάποιες διαφορές ὡς πρός τήν τάξη καί τόν ἀριθμό τῶν τροπαρίων. Μάλιστα στόν κανόνα τοῦ ἁγίου Ἀνδρέα ἔχει παρεισφύσει καί κανόνας στήν ὁσία Μαρία τήν Αἰγυπτία, λόγω τοῦ ἑορτασμοῦ της κατά τήν Ε' Κυριακή τῆς Μεγάλης Τεσσαρακοστῆς, καί μέ ἀκροστιχίδα «Σύ ἡ ὁσία Μαρία βοήθει»²¹, πράγμα τό ὁποῖο ἀποδεικνύει ὅτι ὁ κανόνας αὐτός δέν ἀνήκει στόν ἅγιο Ἀνδρέα, ἀφοῦ, ὅπως ἀναφέραμε, στούς κανόνες του ἀπουσιάζουν οἱ ἀκροστιχίδες²². Ὅλα αὐτά τά προβλήματα θά ἐπιλυθοῦν μέ μία μελλοντική κριτική ἐκδοση, ἡ ὁποία θά ἀποκαταστήσει τό κείμενο στήν πρώτη του μορφή²³.

¹⁸ ΤΡΙΩΔΙΟΝ, ἔκδ. Ἀποστολικῆς Διακονίας, Ἀθήνα 2010, σ. 626-663.

¹⁹ PG 97, 1329D-1385D.

²⁰ Α. ΠΑΔΟΠΟΥΛΟΥ – ΚΕΡΑΜΕΩΣ, «Ὁ Μέγας Κανών Ἀνδρέου τοῦ Κρήτης», *Ἐκκλησιαστικός Φάρος*, 5 (1910), σ. 501-513.

²¹ Βλ. ΝΙΚΗΦΟΡΟΥ ΚΑΛΛΙΣΤΟΥ ΞΑΝΘΟΠΟΥΛΟΥ, ΑΘΑΝΑΣΙΟΥ ΤΟΥ ΠΑΡΙΟΥ, *Συναξάρια*, σ. 145: «Ἐπειδή λοιπόν οἱ μεταγενέστεροι θεῖοι Πατέρες ἐγνώρισαν, ὅτι καί τά δύο ταῦτα εἶδη εἶναι ψυχωφελέστατα, διέταξαν, ὥστε κατ' αὐτήν τήν ἡμέραν, καί ὁ Μέγας Κανών νά ψάλληται, καί ὁ θαυμαστός βίος τῆς Ὁσίας Μαρίας νά ἀναγινώσκειται».

²² Κανόνες μέ ἀκροστιχίδα πού ἀποδίδονται στόν Ἀνδρέα Κρήτης πρέπει νά θεωροῦνται νόθοι. Βλ. Weyeh, «Die Akrostichis in der Byzant. Kanonendichtung», *Byzantinische Zeitschrift*, 17 (1908), σ. 78. Πρβλ. Π. Κ. ΧΡΗΣΤΟΥ, *Ὁ Μέγας κανών Ἀνδρέου τοῦ Κρήτης*, Θεσσαλονίκη 1952, σ. 14.

²³ Βλ. Π. Κ. ΧΡΗΣΤΟΥ, *Ὁ Μέγας κανών Ἀνδρέου τοῦ Κρήτης*, σ. 12-15. ΣΥΜΕΩΝ Π. ΚΟΥΤΣΑ, *Ἀδαμιαῖος Θρῆνος. Ὁ Μέγας κανών Ἀνδρέου Κρήτης*, εἰσαγωγή-κείμενο – μετάφραση – σχόλια, Γ' ἔκδ. Ἀποστ. Διακονίας, σ. 23-26.

Ὡς πρὸς τὸν ἀκριβῆ χρόνον καὶ τόπον τῆς σύνθεσης τοῦ Μεγάλου Κανόνα δὲν ἔχουμε πληροφορίες. Ἀπὸ τὸ περιεχόμενό του ὅμως μποροῦμε νὰ εικάσουμε: α) ὅτι τὸν κανόνα συνέθεσε ὁ Ἀνδρέας σὲ προχωρημένη ἡλικία: [«Ἐρριμμένον με, Σωτήρ, // πρὸ τῶν πυλῶν σου // κἄν ἐν τῷ γήρει...// ἀλλὰ πρὸ τοῦ τέλους...» (α'13). «Ὁ χρόνος ὁ τῆς ζωῆς μου // ὀλίγος...» (δ'23)] κ. ἄ. καὶ β) ὅτι ὁ τόπος συγγραφῆς ὑπῆρξε ἡ Κωνσταντινούπολη, καὶ πιθανόν κατὰ τὸ τελευταῖο ἐκεῖ ταξίδι του πρὶν τὴν κοίμησή του, καθὼς διαφαίνεται ἡ ἀνάμνηση γιὰ νωπὴ διάσωση τῆς Πόλεως ἀπὸ ἐπιδρομεῖς βαρβάρους: «Τὴν πόλιν σου φύλαττε, // Θεογεννητορ ἄχραντε· // ἐν σοί γὰρ αὕτη // πιστῶς βασιλεύουσα, // ἐν σοί καὶ κρατύνεται // καὶ διὰ σοῦ νικῶσα...»²⁴.

Τὸ περιεχόμενο τοῦ Μεγάλου Κανόνα εἶναι ἀνθρωπολογικὸ καὶ σωτηριολογικὸ: διεκτραγωδεῖ μὲ πρωτότυπο ποιητικὸ λόγο τὴ δραματικὴ κατάστασι τοῦ ἀνθρώπου, στὴν ὁποία περιέπεσε μετὰ τὴν ἁμαρτία καὶ τὴν ἀπομάκρυνση ἀπὸ τὸν Θεό, καὶ διατρανώνει τὴν ἀνάγκη τῆς μετάνοιας, τῆς βαθειᾶς συντριβῆς τῆς ψυχῆς καὶ τῆς ἀνάληψης ἀπὸ τὴν ἁμαρτία, ὥστε νὰ τύχει τῆς θείας εὐσπλαχνίας καὶ τῆς ποθούμενης σωτηρίας.

Ἡ ὅλη διαπραγματεύσις τοῦ θέματος βασιίζεται στὴν Ἁγία Γραφή. Πλήθος παραδειγμάτων ἀπὸ τὴν Παλαιὰ καὶ λιγότερων ἀπὸ τὴν Καινὴ Διαθήκη παρατίθενται μὲ ἰδιαίτερη ἱκανότητα προσαρμογῆς τῶν βιβλικῶν διηγήσεων σὲ μικρὰ τροπάρια, ὥστε νὰ παροτρύνονται οἱ πιστοὶ πρὸς μίμηση τῶν θετικῶν ἢ ἀποφυγῆ τῶν ἀρνητικῶν παραδειγμάτων: «δικαίους οὖν ζήλωσον, // ἁμαρτωλοὺς ἐκτρέπου»²⁵.

Ὁ Μέγας Κανὼν ἀποτελεῖ ποίημα μεγάλης λογοτεχνικῆς ἀξίας, πού περιλαμβάνει μὲ ἄριστο τρόπο ὅλα τὰ τεχνικὰ ποιητικὰ γνωρίσματα. Διακρίνεται γιὰ τὴ ζωηρότητα τῆς περιγραφῆς («Ὁ νοῦς τετραυμάτισται, // τὸ σῶμα μεμαλάκισται, // νοσεῖ τὸ πνεῦμα, // ὁ λόγος ἠσθένησεν, // ὁ βίος νενέκρωται, // τὸ τέλος ἐπὶ θύραις»²⁶): γιὰ τὰ κοσμητικὰ ἐπίθετα καὶ τίς

²⁴ θ', 27. Πρβλ. ΣΥΜΕΩΝ Π. ΚΟΥΤΣΑ, *Ἀδαμιαῖος Θρήνος*, σ. 26.

²⁵ θ' ὠδή. Πρβλ. Π. Κ. ΧΡΗΣΤΟΥ, *Ὁ Μέγας ἀνὼν Ἀνδρέου τοῦ ρήτης*, σ. 19. ΣΥΜΕΩΝ Π. ΚΟΥΤΣΑ, *Ἀδαμιαῖος Θρήνος*, σ. 27-28

²⁶ β' ὠδή.

παρομοιώσεις (φιλήδονος όρμή, βαθειά άχλύς, νοητή πορφύρις, πρωτόκτιστον κάλλος, μαιφόνος λογισμός, φιλοκτήμων βίος κ. ά.: («Ένδέδυμαι // διερρηγμένον χιτώνα, // όν έξυφάνατό μοι // ό όφισ τή συμβουλή»²⁷). Η γλώσσα είναι ή κοινή τής έποχής, πού έχρησιμοποιείτο συνήθως σέ θεολογικά κείμενα, μέ σπάνιες και ώραιες λέξεις (άρρενωθεισα, ζωοπλαστήσας, όλοκαρπούμενος, φιλαμαρτήμων κ.ά.)²⁸.

Είναι έμφανές ότι ό Μέγας Κανών γράφτηκε για λειτουργική χρήση, όπως μαρτυρεί ή όλη δομή του μέ έπικλήσεις, ίκεσίες και άλλα στοιχεία πού συναντάμε στή λειτουργική πράξη. Δέν γνωρίζουμε πότε εισήχθη στή λατρεία τής Έκκλησίας· σήμερα όμως ψάλλεται στόν όρθρο τής Πέμπτης τής Ε' έβδομάδας τών Νηστειών, ένώ στους ένοριακούς ναούς τήν παραμονή, δηλαδή τό άπόγευμα τής Τετάρτης μαζί μέ τό Μικρό Απόδειπνο. Μάλιστα τό πρωί τής Πέμπτης τελείται ή θεία Λειτουργία τών Προηγιασμένων Δώρων, ως συνέχεια τής άκολουθίας του Μεγάλου Κανόνα.

Β'

Ό Μέγας Κανόνας, όπως ήδη αναφέραμε, έχει ως κεντρικό θέμα τήν περιγραφή τής κατάστασης τής άμαρτίας στήν όποια ζει ό άνθρωπος μετά τήν πώση, και τήν ανάγκη τής άπαλλαγής από αυτήν, μέ τήν έλπίδα στό έλεος και τή φιλευσπλαχνία του Θεού «πατρός τών οικτιρωμών²⁹. Από τό κεντρικό αυτό θέμα εύκολα προβάλλεται ή κατάσταση τής μετάνοιας και ή έλπίδα τής σωτηρίας του ανθρώπου, πού άποτελει τό θέμα τής παρούσας εισηγήσεως.

Κατά τόν όσιο Ανδρέα, για τήν άπόκτηση μετάνοιας είναι άπαραίτητη ή γνώση και ή συναίσθηση τής άμαρτίας, γι' αυτό ή άμαρτωλή κατάσταση περιγράφεται ως

²⁷ β', 8.

²⁸ Ποβλ. Π. Κ. ΧΡΗΣΤΟΥ, Ό Μέγας ανών Ανδρέου του ρήτης, σ. 18-19.

²⁹ α' 21. Ποβλ. Π. ΧΡΗΣΤΟΥ, Ό Μέγας ανών Ανδρέου του ρήτης, σ. 21

«σκότος», «νύξ τῆς ἁμαρτίας» καί «βαθεῖα ἀχλύς», στήν ὁποία ἔχει περιπέσει ὁ ἄνθρωπος. Ὁ ποιητής μας γιά τήν καλύτερη παρουσίαση τῆς ἁμαρτωλῆς κατάστασης, ἐν ἀντιθέσει πρὸς τήν κατά Θεόν κατάσταση, καταφεύγει, κατά τή συνήθεια τῆς ἐποχῆς του³⁰, στή χρήση παραδειγμάτων ἀπό τήν Ἁγία Γραφή καί στή συμβολική ἐρμηνεία τους, ἐξηγῶντας τό λόγο γιά τόν ὁποῖο κατέφυγε στή χρήση αὐτῶν. Καί γιά μέν τήν Παλαιά Διαθήκη ἀναφέρει: «Τοῦ Μωϋσῆ ἔφερα μπροστά σου, // ψυχὴ μου, // τήν περιγραφή τῆς δημιουργίας τοῦ κόσμου. // Καί ἀπό ἐκεῖνον ἔλαβα // κάθε σημαντική γραφή // πού ἐξιστορεῖ τή ζωὴ // ἀνδρῶν δικαίων καί ἁμαρτωλῶν. // Ἀπ' αὐτούς, ψυχὴ μου, μιμήθηκες // τούς δευτέρους καί ὄχι τούς πρώτους. // Ἔτσι ἁμάρτησες πρὸς τόν Θεό»³¹. Γιά δέ τήν Καινὴ Διαθήκη λέγει: «Ἀπό Γραφή τῆ νέα (τήν Κ. Δ.) // φέρνω μπροστά σου, ψυχὴ μου, // τὰ ὑποδείγματα πού σέ ὀδηγοῦν σέ κατάνυξη. // Προσπάθησε νά μιμηθεῖς τούς δικαίους // καί νά ἀποφεύγεις τούς ἁμαρτωλούς. // Καί νά ἐξιλεώσεις τόν Χριστό...»³². Σ' αὐτά τὰ δύο τροπάρια ἀναφέρεται καί τό Συναξάριο τῆς ἡμέρας κατά τήν ὁποῖαν ψάλλεται ὁ Μέγας Κανὼν, θέλοντας ἀσφαλῶς νά καταδείξει ὡς κεντρικό σημεῖο τοῦ Κανόνα τήν προβολή τῶν δικαίων καί ἁμαρτωλῶν βιβλικῶν προσώπων, ὡς παραδειγμάτων πνευματικῆς ὠφέλειας ἢ ἀπώλειας: «...τόν παρόντα Μέγαν Κανόνα συνέταξε (ὁ Ἄνδρέας Κρήτης), κατάνυξιν ἄπειρον ἔχοντα· πᾶσαν γάρ Παλαιᾶς καί Νέας Διαθήκης ἱστορίαν ἐρανισάμενος καί ἀθροίσας, τό παρόν ἡρόμοσατο μέλος, ἀπό Ἀδάμ δηλαδή, μέχρι καί αὐτῆς τῆς Χριστοῦ Ἀναλήψεως καί τοῦ τῶν Ἀποστόλων κηρύγματος»³³.

³⁰ Βλ. κατ' ἐπιλογὴν σχετικά κείμενα τοῦ Γρηγορίου τοῦ Θεολόγου (Πρὸς παρθένον παραινετικός), Ρωμανοῦ τοῦ Μελωδοῦ, (Κοντάκια) κ. α. Πρβλ. Π. ΧΡΗΣΤΟΥ, Ὁ Μέγας ἁγίων Ἀνδρέου τοῦ ρήτης, σ. 24..

³¹ θ', 2. Πρβλ. η', 12: «Τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης ἅπαντας // παρήγαγόν σοι, ψυχὴ, // πρὸς ὑπογραμμόν· // μίμησαι τῶν δικαίων // τὰς φιλοθέους πράξεις δέ· // ἐκφυγε δε πάλιν // τῶν πονηρῶν τὰς ἁμαρτίας».

³² θ', 4.

³³ Συναξάριο τῆς πέμπτης ἐβδομάδας τῶν Νηστειῶν. Πρβλ. ΣΥΜΕΩΝ ΚΟΥΤΣΑ, Ἀδαμιαῖος Θρησκός, σ. 249-250. ΝΙΚΗΦΟΡΟΥ ΚΑΛΛΙΣΤΟΥ ΞΑΝΘΟΠΟΥΛΟΥ, ΑΘΑΝΑΣΙΟΥ ΤΟΥ ΠΑΡΙΟΥ, Συναξάρια, σ. 141-146.

Μιά άπλή έξέταση τῶν βιβλικῶν αὐτῶν παραδειγμάτων δείχνει, ἀσφαλῶς, ὅτι ὁ ὄσιος Ἀνδρέας ἤθελε νά καταδείξει τό φαινόμενο τῆς ἁμαρτίας, τόσο ὡς γεγονός ὁμαδικῆς ἀπομάκρυνσης ἀπό τόν Θεό (βλ. τό παράδειγμα τοῦ Ἰσραηλιτικοῦ λαοῦ), ὅσο καί ὡς ἐσωτερική διάθεση τοῦ ἀνθρώπου, πού κινεῖται ἀπό τό ἐγωϊστικό φρόνημά του, καί ὑποτάσσει τήν ἐλεύθερη θέλησή του στό νά ἐναντιωθεῖ στό θέλημα τοῦ Θεοῦ, σύμφωνα μέ τούς λόγους τοῦ ἀποστόλου Παύλου: «νυνί δέ οὐκέτι ἐγώ κατεργάζομαι αὐτό, ἀλλά ἡ ἐνοικοῦσα ἐν ἐμοί ἁμαρτία. Οἶδα γάρ ὅτι οὐκ οἰκεῖ ἐν ἐμοί, τούτέστιν ἐν τῇ σαρκί μου, ἀγαθόν» (Ρωμ. 7,17)³⁴. Ἐτσι ἀναφέρεται τόσο στό ἀνθρώπινο γένος γενικά, πού ὑποδουλώθηκε στήν ἁμαρτία μέ τήν πτώση τῶν πρωτοπλάστων, ὅσο καί σέ κάθε ἀνθρώπο ξεχωριστά, πού λόγω τῆς ἐνότητος τοῦ ἀνθρώπινου γένους κληρονόμησε τήν προπατορική ἁμαρτία. Χωρίς νά ἀναφερθεῖ στήν οὐσία τῆς ἁμαρτίας, καί ἀποσκοπῶντας στό νά ἀναδείξει τήν ἀξία τῆς συναίσθησης τῆς ἁμαρτωλῆς κατάστασης, δίνει μεγαλύτερη ἔμφαση στήν προσωπική ἁμαρτία τήν ὁποία, λόγω τῆς ἄμετρης ταπείνωσής του, καταλογίζει στόν ἑαυτό του· γι' αὐτό ἀπευθύνεται συνήθως, ὅπως ἤδη εἶδαμε, στή δική του ψυχή, τῆς ὑπενθυμίζει τή δεινή ἁμαρτωλή κατάσταση στήν ὁποία ὀδηγήθηκε, καί τήν θέτει πρό τῶν εὐθυνῶν της. Εἶναι πολύ χαρακτηριστικό τό ἀκόλουθο παράδειγμα: «Ὁ νοῦς τετραυμάτισται, // τό σῶμα μεμαλάκισται, // νοσεῖ τό πνεῦμα· // ὁ λόγος ἡσθένησεν, // ὁ βίος νενέκρωται, // τό τέλος ἐπί θύραις· // διό μοι, τάλαινα ψυχή, // τί ποιήσεις, ὅταν ἔλθῃ // ὁ κριτής ἀνερευνησαί τά σά»³⁵.

Θεωρεῖ ὁ ὄσιος Ἀνδρέας ὅτι, γιά τήν καλύτερη συναίσθηση τῆς ἁμαρτίας, εἶναι ἀπαραίτητη ἡ γνώση τόσο τῆς αἰτίας καί τῆς πηγῆς τῆς ἁμαρτίας, ὅσο καί τῆς βαθμιαίας ἐξέλιξής της. Ὡς αἰτία καί πηγὴ τῆς ἁμαρτίας θεωρεῖ τούς «μιαιφόνους (=μιαρούς δολοφόνους) λογισμούς» οἱ ὁποῖοι

³⁴ Βλ. Β. ΙΩΑΝΝΙΔΗ, *Ὁ Ἀπόστολος Παῦλος καί οἱ Στωϊκοί, αἱ ἰδέαι αὐτῶν περί προορισμοῦ καί ἐλευθερίας*, Θεσσαλονίκη 1934, σ. 184-189. Π. ΧΡΗΣΤΟΥ, *Ὁ Μέγας ἀνὼν Ἀνδρέου τοῦ ρήτης*, σ. 27-28

³⁵ θ', 1.

«ληστρικῶς» εἰσέρχονται στήν ψυχή καί στό σῶμα ³⁶, τόν «ἐν τῇ σαρκί ἐμπαθῆ λογισμόν»³⁷ καί τήν «ἀλογίαν»³⁸, πού προκαλοῦν συσκότιση τοῦ λογισμοῦ στόν μεταπτωτικό ἄνθρωπο καί τόν ὀδηγοῦν στήν ἁμαρτία. Ἡ σκέψη αὐτή τοῦ ποιητῆ μας συμφωνεῖ μέ τούς λόγους τοῦ ἀποστόλου Παύλου, ὁ ὁποῖος διεκτραγωδεῖ τήν ἀνθρώπινη πτώση στήν ἁμαρτία: «ἐματαιώθησαν ἐν τοῖς διαλογισμοῖς αὐτῶν καί ἐσκοτίσθη ἡ ἀσύνετος αὐτῶν καρδιά» (Ρωμ. 1,21). Ὡς πρός τή βαθμιαία ἐξέλιξη τῆς ἁμαρτίας, ἀναφέρει ὅτι πρῶτα γεννιέται στή σκέψη, κατόπιν στό λόγο καί τήν προαίρεση, καί τέλος φθάνει στή διάπραξη: «κατά νοῦν καί λόγον καί προαίρεσιν // καί θέσει καί γνώμη // καί πράξει ἐξαμαρτήσας»³⁹.

Ἡ ἁμαρτία ἐπιφέρει στόν ἄνθρωπο τήν ἀποξένωση ἀπό τόν Θεό, τή διακοπή τῆς κοινωνίας μέ τόν Θεό, τήν ἀπώλεια τῆς θείας χάριτος, ὅπως ἀκριβῶς συνέβη μέ τούς πρωτοπλάστους, οἱ ὁποῖοι ἀποδείχθηκαν ἐγωπαθεῖς καί φίλαυτοι, ἐπιθυμῶντας τό ἀγαθό περισσότερο γιά τόν ἑαυτό τους παρά γιά τό δημιουργό τους: «Τόν πρωτόπλαστον Ἀδάμ // τῇ παραβάσει παραζηλώσας // ἔγνω ἐμαυτόν // γυμνωθέντα Θεοῦ»⁴⁰, μέ συνέπεια στή θέση τοῦ Θεοῦ νά βάλει ὁ ἄνθρωπος τόν ἑαυτό του, νά εἰδωλοποιήσει τόν ἑαυτό του, «αὐτεῖδωλον ἐγενόμην»⁴¹, νά λατρέψει τή σάρκα του καί νά ὀδηγηθεῖ στή φθορά τῆς σαρκικῆς ἁμαρτίας, μέ συνέπεια νά ἀμαυρώσει τό κάλλος τῆς ψυχῆς του: «Ἡμαύρωσα τῆς ψυχῆς τό ὠραῖον // ταῖς τῶν παθῶν ἡδοναῖς»⁴².

Ὁ ἅγιος Ἀνδρέας γιά νά ἐνισχύσει ἀκόμη περισσότερο τή συναίσθηση τῆς ἁμαρτίας, ὥστε νά μπορέσει εὐκολότερα νά ὀδηγηθεῖ ὁ ἁμαρτωλός σέ συντριβή καί μετάνοια, δέν παραλείπει νά ἀναφερθεῖ καί στίς συνέπειες τῆς

³⁶ α', 11.

³⁷ α', 5.

³⁸ α', 2.

³⁹ δ', 4.

⁴⁰ α', 3.

⁴¹ δ', 26

⁴² β', 6. Πρβλ. Α. ΘΕΟΔΩΡΟΥ, *Πρός τό ἐκούσιον πάθος. Ἑρμηνευτικό σχόλιο στήν ὑμνογραφία τῆς Μεγάλης Ἑβδομάδας*, ἔκδ. Ἀποστολικῆς Διακονίας, Ἀθήνα 1998, σ. 11.

ἀμαρτίας, ἐκφράζοντας μέ τό δυνατό ποιητικό λόγο του τήν τραγικότητα τῆς ἀμαρτωλῆς κατάστασης καί τῆς ἐμμονῆς σέ αὐτή: «Τό σῶμα κατερρυπώθην, // τό πνεῦμα κατεσπιλώθην, ὅλος ἠλκώθην»⁴³. Ἡ τραγικότητα τῶν συνεπειῶν τῆς ἀμαρτίας πού παρουσιάζει ὁ ὕμνογράφος μας μέ τόσο παραστατικό τρόπο, ὅσο τρομερή καί ἄν εἶναι, εἰκονίζει μόνο τήν ἐπί γῆς προσωρινή κατάσταση τοῦ ἀμαρτωλοῦ. Ἡ εἰς τόν μέλλοντα αἰώνα κατάστασή του, ἐφόσον δέν μετανοήσῃ, θά εἶναι τραγικότερη, καί κατά τή Δευτέρα Παρουσία τοῦ Κυρίου καί τήν καθολική κρίση πού θά ἀκολουθήσῃ, παρά τή θεία εὐσπλαχνία, ὅλοι θά τρέμουν τό αὐστηρό βῆμα τῆς κρίσεως: «Ὅταν Κριτής καθίσης ὡς εὐσπλαχνος // καί δείξης τήν φοβεράν // δόξαν σου, Χριστέ, // ὦ ποιῶς φόβος τότε! // καμίνου καιομένης, // πάντων δειλιώντων // τό ἄστεκτον τοῦ βήματός σου»⁴⁴. Γιά ὅσους βρεθοῦν ἀμετανόητοι, ἡ πύλη τοῦ οὐρανοῦ θά εἶναι κλειστή καί θά ὑφίστανται τήν τραγικότητα τοῦ λιμοῦ τοῦ Θεοῦ: «Ἐκλείσθη σοι // ὁ οὐρανός, ψυχή, // καί λιμός Θεοῦ κατέλαβέ σε»⁴⁵. Στό σημεῖο αὐτό θά πρέπει νά σχολιάσουμε τίς ἐκφράσεις πού χρησιμοποιεῖ ὁ ἅγιος Ἀνδρέας, ὅπως «φοβερά δόξα», «λιμός Θεοῦ» κ. ἄ., λέγοντας ὅτι δέν ἐκφράζουν ιδιότητες τοῦ Θεοῦ, ἀλλά ἐξεικονίζουν τήν κατάσταση τοῦ ἀποκεκομμένου ἀπό τόν Θεό ἀνθρώπου⁴⁶.

Ἡ παρουσίαση αὐτῆς τῆς φοβερῆς κατάστασης τῆς ἀμαρτίας καί τῶν συνεπειῶν της, πού τόσο ἔντονα παρουσιάζει ὁ ἅγιος Κρήτης, εἶναι σάν δραματική φωνή πού ἐλέγχει καί καλεῖ τούς πάντας σέ μετάνοια, ἐφόσον οὐδεὶς ἄνθρωπος «ζήσεται ἐπί γῆς καί οὐχ ἀμαρτήσῃ». Ὁ ἔλεγχος αὐτός παρουσιάζεται ἀπό τόν ὅσιο Ἀνδρέα ὡς κλήση πρὸς τήν ψυχή νά συναισθανθεῖ τήν κατάστασή της, νά ἀνανήψῃ μέ δάκρυα μετανοίας καί ἐξομολογήσεως καί νά ἐπιστρέψῃ στόν Θεό: «Δεῦρο τάλαινα ψυχή, // σύν τῇ σαρκί σου τῷ πάντων κτίστη // ἐξομολογοῦ // καί ἀπόσχου λοιπόν // τῆς πρίν ἀλογίας // καί

⁴³ δ', 17.

⁴⁴ η', 20.

⁴⁵ ζ', 15.

⁴⁶ Βλ. Π. ΧΡΗΣΤΟΥ, *Ὁ Μέγας ἀνὼν Ἀνδρέου τοῦ ρήτης*, σ. 33.

προσάγαγε Θεῶ // ἐν μετανοίᾳ δάκρυα»⁴⁷. Ἐδῶ τίθεται τό ἐρώτημα, ἐάν ἡ φωνή αὐτή πού καλεῖ τήν ψυχή εἶναι ἐσωτερική ἢ προέρχεται ἔξωθεν. Τά χωρία πού μόλις παραθέσαμε δείχνουν μέ σαφήνεια ὅτι ἡ φωνή εἶναι ἐσωτερική⁴⁸, χωρίς ὅμως νά προσδιορίζεται ἐπακριβῶς ἡ προέλευσή της. Ἄν ἀνατρέξουμε στόν ἀπόστολο Παῦλο, ὁ ὁποῖος, καίτοι ἀναγνώριζε ὅτι οἱ ψυχικές δυνάμεις ἔχουν ἀμαυρωθεῖ ἀπό τήν ἁμαρτία, ἐντούτοις δεχόταν ὅτι στόν ἄνθρωπο παραμένουν δυνάμεις ὅπως ἡ «νόησις» (Ρωμ. 1,20), ἡ «συνείδησις» (Ρωμ. 2, 13-16) κ. ἄ., πού εἶχαν παραμείνει ἀνεπηρέαστες ἀπό τήν ἁμαρτία, ἀλλά δέν μπορούσαν νά ἐπικυριαρχήσουν ἐπ' αὐτῆς. Γι' αὐτό δεχόταν ὅτι στήν ἀνθρώπινη ψυχή καί τό πνεῦμα ἐπίδρα μία δύναμη προερχόμενη ἀπό τό ἅγιο Πνεῦμα, πού ὀδηγεῖ στή λύτρωση· «αὐτό γάρ τό πνεῦμα συμμαρτυρεῖ τῷ πνεύματι ἡμῶν, ὅτι ἐσμέν τέκνα Θεοῦ» (Ρωμ. 8,16). Συνεπῶς, ἡ ἐσωτερική αὐτή φωνή προέρχεται ἐμμέσως ἀπό τόν Θεό, προκειμένου νά μπορέσει ὁ ἄνθρωπος νά συνειδητοποιήσει τήν κατάστασή της ἁμαρτίας του καί νά ἐπιστρέψει στόν Θεό, καί ὑπ' αὐτήν τήν ἔννοια μπορεῖ νά ὀνομασθεῖ θεία. Παρομοίως ὁ ἅγιος Ἰγνάτιος ἔλεγε: «ὔδωρ δέ ζῶν καί λαλοῦν ἐν ἐμοί, ἔσωθέν μοι λέγον· δεῦρο πρὸς τόν πατέρα»⁴⁹.

Τή συναίσθηση τῆς ἁμαρτίας ὁ ὅσιος ποιητής μας τήν παρουσιάζει ὡς τραγική ἀναγνώριση καί ὁμολογία τῆς ψυχῆς του, ὡς ἐπίγνωση τῆς διακοπῆς τῆς κοινωνίας καί τῆς ἀπώλειας τῆς σχέσεως μέ τόν Θεό, γι' αὐτό μέ δραματικό τρόπο ἀναφωνεῖ «ἔγνων ἐμαυτόν // γυμνωθέντα Θεοῦ // καί τῆς αἰδίου // βασιλείας καί τρυφῆς // διά τὰς ἁμαρτίας μου»⁵⁰· καί ἀλλοῦ, γιά νά γίνει σαφέστερος, ἀναφέρει: «Ἀπώλεσα τό πρωτόκτιστον κάλλος // καί τήν εὐπρέπειάν μου· // καί ἄρτι κείμαι γυμνός // καί καταισχύνομαι»⁵¹ καί στερήθηκα «τῆς θεοῦφάν-

⁴⁷ α', 2.

⁴⁸ Πρβλ. Κοντάκιο Ρωμανοῦ: «ψυχή μου, ψυχή μου // ἀνάστα, τί καθεύδεις;».

⁴⁹ ΙΓΝΑΤΙΟΥ ΑΝΤΙΟΧΕΙΑΣ, Πρὸς Ρωμαίους, 7, 3, PG 5, 693A. Πρβλ. Β. ΤΣΑΚΩΝΑ, Ὑπόμνημα εἰς τήν πρὸς Ρωμαίους ἐπιστολήν τοῦ Ἀποστόλου Παύλου, Ἀθῆναι 1986, σ. 94. Π. ΧΡΗΣΤΟΥ, Ὁ Μέγας ἁγίων Ἀνδρέου τοῦ ῥήτης, σ. 36.

⁵⁰ α', 3.

⁵¹ β', 11.

του στολῆς»⁵², μέ τήν ὁποία εἶχε καταστολίσει ὁ Θεός τό ἀνθρώπινο γένος, δηλαδή στερήθηκε τή δυνατότητα νά κοινωνεῖ τῆς θείας δόξης. Ἐδῶ οἱ ἔννοιες τοῦ «πρωτοκτίστου κάλλους» καί τῆς «θεοῦφάντου στολῆς» μᾶς ὀδηγοῦν στό νά θεωρήσουμε ὅτι ὁ συγγραφέας μας ἀναφέρεται στό θεῖο κάλλος, πού ὁ ἴδιος ὁ Θεός τό ὕφανε ὡς ἅγιο ἔνδυμα γιά τόν ἄνθρωπο, καί πού ἀποτελοῦσε τήν ὠραιότητα τοῦ προπρωτοκτίστου ἀνθρώπου, ἀλλά καί τόν προορισμό τοῦ μεταπρωτοκτίστου, δηλαδή τή δυνατότητα τῆς θείας κοινωνίας. Ἄλλοῦ πάλι συνδέει αὐτό τό κάλλος μέ τήν εἰκόνα τοῦ Θεοῦ, καί γι' αὐτό χρησιμοποιοῦ τούς θεολογικούς ὄρους «κατέχρωσα» (μόλυνα), ἢ «ἐσπίλωσα», πού ἀρμόζουν καλύτερα στό «κατ' εἰκόνα Θεοῦ», ἀφοῦ ἡ θεία εἰκόνα παραμένει καί μετά τήν πτώση τοῦ ἀνθρώπου ἀναλλοίωτη, καίτοι ἀμαυρωμένη καί σπιλωμένη: «Κατέχρωσα τῆς πρὶν εἰκόνας τό κάλλος, // Σῶτερ, τοῖς πάθεσιν»⁵³ καί «Ἐσπίλωσα τόν τῆς σαρκός μοι χιτῶνα // καί κατερρύψωσα // τό κατ' εἰκόνα, Σωτήρ»⁵⁴. Ἡ ἀπώλεια τῆς «θεοῦφάντου στολῆς», τήν ὁποία ἄλλοῦ τήν ἀναφέρει ὡς «τήν στολήν τήν πρώτην, ἣν ἐξυφάνητο ὁ Πλαστοουργός ἐξ ἀρχῆς»⁵⁵ εἶχε ὡς συνέπεια νά ἐνδυθεῖ νέο χιτῶνα, τόν χιτῶνα τῆς ἁμαρτίας, τόν ὁποῖο ὅμως ἐξύφανε ὁ διάβολος: «Ἐνδέδυμαι διερρηγμένον χιτῶνα // ὄν ἐξυφάνητό μοι ὁ ὄφις τῆ συμβουλή, // καί καταισχύνομαι»⁵⁶ ἢ «Ἐστόλισμαι κατεστιγμένον χιτῶνα // καί ἡμαγμένον αἰσχροῦς // τῆ ῥύσει τῆς ἐμπαθοῦς // καί φιληδόνου ζωῆς»⁵⁷. Ὁ νέος ὅμως χιτῶνας τοῦ διαβόλου καί τῆς ἁμαρτίας, ὁ «κατεστιγμένος» καί «ἡμαγμένος», δέν ἐνδύει πραγματικά τόν ἁμαρτωλό, γι' αὐτό αἰσθάνεται γυμνός, καί ὅπως ὁ πρωτόπλαστος Ἀδάμ «ἔγνω ἑαυτόν // γυμνωθέντα Θεοῦ»⁵⁸. Τό στίγμα τῆς ἁμαρτίας ὀδηγεῖ στήν αἰσχύνη τῆς γυμνότητος τῆς θείας χάριτος, γι' αὐτό ὁ

⁵² β', 12.

⁵³ β', 21.

⁵⁴ β', 2. Πρβλ. ΚΥΡΙΑΛΟΥ ΑΛΕΞΑΝΔΡΕΙΑΣ, *Ψαλμῶν* 50, 13, 69, 1100B: «Τυραννοῦσης κατά πάντων τῆς ἁμαρτίας ἀπέπτῃ τό ἐν ἀρχαῖς ἐμφυσηθέν ἡμῖν ἅγιον πνεῦμα καί τό τῆς εἰκόνας παρεχαράττετο κάλλος».

⁵⁵ β', 7.

⁵⁶ β', 8.

⁵⁷ β', 14.

⁵⁸ α', 3. Πρβλ. Γεν. 3,7: «Καί ἔγνωσαν ὅτι γυμνοί ἦσαν».

συναισθανόμενος αυτή τή γύμνωση και μετανοήσας πιστός ἐκζητεῖ ἀπό τόν Κύριο τήν ἐπάνοδό του στό ἀρχαῖο κάλλος του, στήν προτέρα στολή τήν «θεοῦφαντον». Αυτό τό βλέπουμε καί στήν εὐαγγελική παραβολή τοῦ Ἀσώτου, ὅπου «εἶπε ὁ πατήρ πρὸς τούς δούλους αὐτοῦ· ἐξενέγκατε τήν στολήν τήν πρώτην καί ἐνδύσατε αὐτόν (τόν υἱόν μου)» (Λουκ. 15,22).

Εἶναι πάμπολλα τά τροπάρια μέ τά ὅποια ὁ ποιητής μας ἐκφράζει τή συναίσθηση τῆς στέρησης τῆς θείας χάριτος. Διατρανώνει ὅτι εἶναι «ρερυπωμένος τῇ ἀμαρτία», καί ἐξομολογεῖται: «Ἡμάρτηκα ὑπέρ πάντας ἀνθρώπους // μόνος ἡμάρτηκά σοι»⁵⁹, θεωρεῖ ὅτι εἶναι φονέας τῆς ψυχῆς του καί παρομοιάζει τόν ἑαυτόν του μέ τόν ἀδελφοκτόνο Κάιν («Τήν τοῦ Κάιν ἐπελθών // μαιφονίαν τῇ προαιρέσει, // γέγονα φονεύς // συνειδότι ψυχῆς»⁶⁰)· δέχεται ὅτι ὁ νοῦς του χωρίς τήν θεία χάρη ἔχει καταντήσει «χοῦς», δηλαδή ἔχει ξεπέσει στή λάσπη τῆς ἀχρεΐωσης⁶¹. Γνωρίζει βέβαια ὅτι ἡ ἀμαρτία δέν φθείρει μόνο τήν ψυχή ἀλλά καί τό σῶμα, τό ὅποιο ἀποκαλεῖ «σκεῦος τῆς σαρκός»⁶², γι' αὐτό ὁμολογεῖ: «Τό σῶμα κατερῶ-
ρύπώθη, // τό πνεῦμα κατεσπιλώθη, ὅλος ἠλκώθη»⁶³. Ἐτσι βλέπει τό βάθος τῆς ἀμαρτίας, τό ὅποιο συνίσταται στήν καθολική ἔκπτωση ἀπό τόν Θεό καί στήν ἀπώλεια τῆς ζωῆς, γιά τόν ὅλο ἄνθρωπο.

Ἡ ἐπίγνωση τῆς ἀμαρτωλότητος ὁδηγεῖ στήν ἐπιθυμία ἀνανήψεως καί ἐπιστροφῆς στόν Θεό. «Ἀνάνηψον ὦ ψυχή μου // τάς πράξεις σου, ἄς εἰργάσω, ἀναλογίζου // καί ταύτας ἐπ' ὄψεσι προσάγαγε // καί σταγόνας στάλαξον δακρῶ-
ων σου // εἶπέ παρησιᾶ τάς πράξεις, τάς ἐνθυμήσεις // Χριστῶ
καί δικαίωθητι»⁶⁴. Στό τροπάριο αὐτό περιγράφονται πολύ χαρακτηριστικά οἱ φάσεις τῆς μετάνοιας: Ανάκτηση νηφαλιότη-
τητας, ἀναλογισμός τῶν ἀμαρτωλῶν πράξεων, δάκρυα μετα-
νοίας, ἐξομολόγηση μέ παρησιᾶ, καί δικαίωση ἐν Χριστῶ,

⁵⁹ β', 3.

⁶⁰ α', 7.

⁶¹ β', 6. Πρβλ. ΣΥΜΕΩΝ ΚΟΥΤΣΑ, *Ἀδαμιαῖος Θρῆνος*, σ. 61-62.

⁶² δ', 25.

⁶³ δ', 17.

⁶⁴ δ', 3.

δηλαδή σωτηρία, λύτρωση. Είναι προφανές ότι τή λέξη «δικαίωση» δέν τήν χρησιμοποιεῖ ὁ ποιητής μας μέ τή δικανική ἔννοια, ἀλλά μάλλον ἐπηρεασμένος, ὡς καλός γνώστης τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης, ἀπό τήν ἐντολή τοῦ Θεοῦ πρὸς τόν Ἡσαΐα: «Λέγε σύ τὰς ἀνομίας σου πρῶτος, ἵνα δικαιοθῆς» (Ἡσ. 43,26)⁶⁵. Γνωρίζει καλά ὅτι ἡ δικαίωση αὐτὴ μπορεῖ νά γίνει πραγματικότητα μόνο μέ τό ἔλεος τοῦ Θεοῦ, καί γι' αὐτό ἀπευθύνεται στόν οὐράνιο θρόνο τοῦ Θεοῦ: «Πρόσεχε // οὐρανέ καί λαλήσω, // γῆ ἐνωτίζου φωνῆς // μετανοούσης Θεῶ»⁶⁶.

Ἡ ἐξομολόγηση καί τὰ δάκρυα μετανοίας λαμβάνουν χαρακτήρα θρηνώδους κραυγῆς, ὡς ἔμπρακτη ἐφαρμογή τῶν φάσεων τῆς μετανοίας, πού προαναφέραμε: «Πόθεν ἄρξομαι θρηνεῖν // τὰς τοῦ ἀθλίου μου βίου πράξεις;»⁶⁷. «τὰ δάκρυα τὰ τῆς πόρνης, Οἰκτίρμον, // καγὼ προβάλλομαι»⁶⁸. «τὰ δάκρυα, Σῶτερ, τῶν ὀμμάτων μου // καί τούς ἐκ βάθους στεναγμούς»⁶⁹. Ἡ βαθειά μεταμέλειά του τόν ὀδηγεῖ στήν ὑπερβολική ὁμολογία του, ὅτι «οὐδεὶς τῶν ἐξ Ἀδάμ // ὡς ἐγὼ ἡμαρτέ σοι», ἐλπίζει ὅμως στή θεία φιλανθρωπία καί παρακαλεῖ: «Φιλάνθρωπε, ὁ πάντας θέλων σωθῆναι, // Σύ ἀνακάλεσέ με// καί δέξαι με ὡς ἀγαθός»⁷⁰.

Ἡ συνεχῆς ἐπίκληση τῆς θείας ἐπέμβασης δείχνει ὅτι ὁ ὅσιος Ἀνδρέας ἔχει ἐπίγνωση πὼς ἡ σωτηρία ἐπέρχεται μέ τή συνέργεια Θεοῦ καί ἀνθρώπου. Ὁ ἴδιος καταθέτει ἐνώπιον τοῦ Κυρίου τή μετάνοιά του, τὰ δάκρυα, τούς στεναγμούς καί τούς θρήνους του, ἀγωνίζεται «προσευχαῖς τε καί νηστεῖαις // καί ἀγνεῖα καί σεμνότητι»· ἀλλά τή θεραπεία, τήν κάθαρση καί τήν ἐξιλέωση πού ποθεῖ, τήν ἀναμένει ἀπό τόν ἰατρό Χριστό: «ὡς ἰατρός Χριστέ... // διά μετανοίας μοι θεράπευσον, // ἀπό-

⁶⁵ Βλ. ΣΥΜΕΩΝ ΚΟΥΤΣΑ, *Ἀδαμιαῖος Θρῆνος*, σ. 113.

⁶⁶ β', 1. Πρβλ. τούς λόγους τοῦ Ἀσώτου «ἡμαρτον εἰς τόν οὐρανόν καί ἐνώπιόν σου».

⁶⁷ α', 1.

⁶⁸ β', 5.

⁶⁹ στ', 1.

⁷⁰ δ', 27.

λουσον, κάθαρον, πλῦνον· δείξον χιόνος, // Σωτήρ μου, καθαρώτερον»⁷¹.

Τέλος, ἡ ἐλπίδα τῆς σωτηρίας, χάρις στήν εὐσπλαχνία του Θεοῦ, γίνεται γιά τόν φιλόθεο ποιητή μας βεβαιότητα: «Σύ εἶ ὁ γλυκύς Ἰησοῦς, // σύ εἶ ὁ Πλαστουργός μου· // ἐν σοί, Σωτήρ, δικαιωθήσομαι»⁷². Αὐτή ἡ βεβαιότητα τῆς δικαιώσεως τοῦ δίνει τή δυνατότητα, παρὰ τήν τραγική κατάσταση τῆς ἁμαρτίας καί τόν φόβο τῆς καταδίκης, ὁ θρῆνος νά γίνεται χαρά γιά τό θεῖο ἔλεος, πού θά τόν ἀναδείξει, ὅπως χαρακτηριστικά ἀναφέρει, «ἡμέρας υἰόν», δηλαδή νά ἀξιωθεῖ τῆς αἰώνιας ζωῆς τοῦ θεοῦ φωτός.

.....

Ἀναμφίβολα ὁ Μέγας Κανών τοῦ ὀσίου Ἀνδρέα, πέραν τῆς αἰσθητικῆς ἀξίας του, πού τόν ἀναδεικνύει ἐξέχον ποιητικό ἔργο τῆς ἱερῆς βυζαντινῆς ὑμνογραφίας, ἐκφράζει τό αἰώνιο δράμα τῆς ἁμαρτίας, τῆς μετάνοιας, τῆς συγχωρήσεως καί τῆς σωτηρίας τοῦ ἀνθρώπου. Μέ χάρι καί ἀπλότητα ἀλλά καί μέ ἱερό πάθος διερμηνεύει τά προσωπικά του συναισθήματα, τά ὁποῖα ὁμως ὑποτάσσει στή γενική συναίσθηση τῶν πιστῶν γιά τήν κατάσταση τῆς ἁμαρτωλότητάς τους. Ὁ δραματικός χαρακτήρας πού προσδίδει στήν ἐκφορά τοῦ λόγου του, θέλει βαθμηδόν νά φανερώσει ἐνώπιον τῶν πιστῶν τήν τραγωδία τῆς ἁμαρτίας, τήν πικρότητα τῆς προσωπικῆς εὐθύνης γιά κάθε ἁμάρτημα, τήν ἀναγνώριση πού ὀδηγεῖ στήν αὐτοκατηγορία, τήν ἐγρήγορηση, τήν ἐξομολόγηση καί μετάνοια, τήν ἀγωνία ἀλλά καί τήν ἐλπίδα τοῦ θεοῦ ἐλέους, καθῶς καί τήν βεβαιότητα τῆς σωτηρίας χάρις στήν εὐσπλαχνία τοῦ Θεοῦ.

Τελειώνοντας, ἄς ὁμολογήσουμε καί ἐμεῖς μαζί μέ τόν Νικηφόρο Κάλλιστο τόν Ξανθόπουλο (ΙΓ'-ΙΔ' αἰ.): «Ὁ τά μέλη πλέξας ὑμνων ἐνθέων... μέλος παναρμόνιον Ἀνδρέα ἐκρότεις».

⁷¹ δ', 17.

⁷² γ', 7.

